

שני כדי חרס

יהודה יערי

לש"י עגנון ברכה נאמנה

ד"ר רפאל מילשטיין לא נתן מתנה ולא קיבל מתנה מימיו. מימיו לאו דוקא. אלא מיום שהיה לאיש ההתחיל נושא את עצמו בגשמיות וברוחניות לא טעם טעמה של מתנה, לא של נתינתה ולא של קבלתה.

את זמניו ומועדיו העלים ד"ר מילשטיין מן הבריות. איש לא ידע מתי חל יום הולדתו, מתי עלה לארץ, מתי התחיל מכהן במשרת מורה בגימנסיה שבירושלים, מתי פירסם את מאמרו הראשון וכיוצא בהם זמנים ומועדים, שאדם עושה אותם הזדמנויות לקבלת מתנות מאת חבריו ומוקיריו. הזמן ד"ר מילשטיין לסעודה של מצוה או לסעודה של שמחה, לא בא אלא לשעה קלה בלבד, לצאת ידי חובה; מברך את בעל השמחה במלים ספורות ואינו נהנה מן הסעודה אלא כמלוא הלגימה של תה, שלא יאמרו, בא ליהנות ואינו גומל הנאה למהניו. וכל כך למה? תאמרו משום „שונא מתנות יחיה“? הבל הבלים. לא איש הוא ד"ר מילשטיין המתנהג לפי פסוק ושנאה היא מידה שאין ליחסה אליו בשום פנים ואופן כלל. לאמיתו של דבר, אין לדעת אם לא היה אוהב מתנות אלמלא טעם טעם נתינתו וקבלתו. אלא שיותר מכל דבר אחר בעולם יקרו לו לד"ר מילשטיין שלווה ואורה חיים פשוט ומסודר, חיים שאין בהם לא סיבוכים ולא דאגות יתירות. מתן מתנה פירושו דאגה, שכן חייב הנותן להתחשב בטעמו של המקבל ובצרכיו, שלא ליתן לו דבר שאינו חביב עליו, קבלת מתנה שוב כרוכה בדאגה, שכן חייב מקבלה לגמול למיטיבו בשעת כושר, לחרתו על לוח זכרונו, לדעת את מועדי שמחותיו והצטרפויותיו. נמצא שלא מתנה בלבד הוא מקבל אלא יחד עמה הוא מקבל עול על עצמו ואין בידו לפרקו אלא אם כן הוא מטילו על מי שהטילו עליו חוזר חלילה עד בלי סוף.

אורח חיינו מדוד ומתוכן כשעון ממש. אלמלא היו אנשי ירושלים מקפידים על שעוניהם שידייקו במהלכם, היה בידם לכוננם על פי הליכותיו של ד"ר מילשטיין. בכל יום ויום בשעה קבועה ומדויקת אפשר לראותו כשהוא הולך לבית הספר, תיק עשוי עור בידו האחת ומקל בידו האחרת הוא כמו מידה בידו, למדוד את צעדיו שלא יהיו גסים ביותר ולא קטנים ביותר. סיים עבודת יומו מיד הוא נכנס למסעדה הסמוכה למקום עבודתו, יושב לו במקום קבוע ואינו מוציא על סעודתו אלא חצי שעה בלבד, לא פחות מזה ולא יותר מזה. המלצרית כבר יודעת את הליכותיו ואת המאכלים שהוא רגיל לאכול בכל יום והיא מגישה לו את סעודתו כמבוקשו. בלא שאלות ובלא שהיות יתירות. כל יום ויום, קיץ וחורף, חול או מרעה, הוא יוצא מביתו אחר הצהריים ומטייל לו טיול של הנאה במוצאי העיר, יוצא הוא מביתו בנסות היום לערוב וחוזר לביתו מיד אתר שקיעת החמה; מעולם לא הקדים ומעולם לא איתר. וכשהוא מטייל להנאתו במוצאי העיר, שוב אינו מודד את צעדיו במקלו, אלא פוסע פסיעה קצובה עקב בצד אגודל ומקלו מתנוודד בידו ואילך ואילך כמין מטוטלת גדולה לשמור על הזמן שלא יעבור עליו בלא חשבון. הליכותיו סדורות לפי סדר וימיו מתוכננים לפי תכנית. אפילו דברים היוצאים מגדר הרגיל, כגון ביקור חולים, הלוחית המת, השתתפות בשמחה של מצוה או בכינוס ישובי, וכיוצא בהם דברים שאינם מעשים בכל יום, ד"ר מילשטיין עושה במידה ובמשקל, כאילו לפי תכנית, ליצנים שבחבריו אומרים עליו, שבלוח הזמנים שלו קבע

שעה אחת בכל יום לדברים היוצאים מגדר הרגיל והקדוש ברוך הוא, שחס על בריותיו, מזמין לו בכל יום ובאותה שעה משהו להתעסק בו, כדי שלא יטרף עליו יומו ולא יתבלבל חשבונו.

אף הכנסותיו והוצאותיו ערוכות עמו לפי חשבון וקצובות לפי תקציב: כך וכך שכר טרחה הוא מקבל בגימנסיה, רווחיו מעבודתו הספרותית עולים לסך כך וכך, מזה הוא מוציא כך וכך לכלכלתו וללבושו וכך וכך הוא מפריש למסים ולצרכי צדקה. וכאן יש להדגיש שלצרכי צדקה הוא מפריש ביד רחבה אף על פי שלכלכלתו אינו מוציא אלא ביד קמוצה. אכן, אדם אוהב שלווה וסדר הוא ד"ר רפאל מילשטיין.

אפשר שזוהי הסיבה שלא נשא אשה מימיו, ושלא המיר את עבודתו בעבודה אחרת. בעלותו לארץ קיבל עליו משרת מורה להיסטוריה וגיאוגרפיה בגימנסיה העברית שבירושלים ובמשרה זו הוא משמש עד היום הזה. אפשר שזוהי הסיבה שבמשך עשרים ושבע שנות שבתו בארץ לא יצא לחוץ לארץ אפילו פעם אחת, לא למסע של טיול, לא לביקור הורים ומורים. לא למסע של לימוד ואף לא בשליחות ציבורית. תאמרו, לא באה שעת כושר לידו? באה וחזרה ובאה, אלא שהוא החמיצה בכוונה.

מעשה ובאו חבריו ממפלגת הפועל הצעיר והציעו לו שיסע בשמם לקונגרס הציוני, שנתכנס אותו קיץ באחת מערי שווייץ היפות. הימים ימי משבר ומבוכה, כך טענו לפניו, ואדם מיושב בדעתו כמוהו, אדם שאינו נתפס למשאות שוא ומדוחים עשוי להביא תועלת מרובה לתנועה ולישוב בשעה זו. חייב הוא לנסוע. טובת הכלל דורשת... ועתה הגיעו בעצמכם, כלום יודעים אתם איש אחד בישוב שהיה מהמיץ שעת כושר לנסיעה לשווייץ על חשבון הציבור ובימות הקיץ הלהטים? אם יודעים אתם, חייכם שאינו אלא אותו ד"ר מילשטיין עצמו!... לא הועילו טענותיהם של חבריו, שכבר קבעו את שמו ברומה של רשימת הצירים. הוא באחת: נסוע לא יסע! היסטוריון הוא, כך השיב להם לחבריו, ומי כמוהו יודע עד מה משובשות הן דרכי הפוליטיקה. הוא לא הסכין ללכת בדרכים משובשות. פוליטיקה אינה מענינת אותו אלא לאחר שנעשית היסטוריה, בעשייתה אין לו חלק.

ישוב מעשה, שנתקבצו חכמי ירושלים וביקשו לשלחו כבא כוחם לוועידה בין-לאומית של אנשי מדע, שעמדה להתכנס באותו פרק באתת מבירות אירופה (שכן ידוע ד"ר מילשטיין כמלומד ובקי מאין כמוהו בלשונות אירופה ואין לך בכל חכמי ירושלים ראוי להשתתף בוועידה בין-לאומית של אנשי מדע יותר ממנו), אלא שגם שליחות זו סירב מלקבל עליו. וכאן היתה התנצלותו פשוטה בתכלית: נסיעה פירושה טורת, יציאה ממסלול החיים הרגיל ולא הוא איש שיקבל עליו מרצונו נדודים וטורת.

וכיון שאני מפשפש במידותיו נדמה לי שגם מלחמתו המתמדת לאמת אף היא יסודה באהבת השלווה שלו, באהבת סדר ומשטר. האמת אחת היא, פשוטה וניצחת, שלימה ואינה ניתנת לחלוקה; ואילו השקר מרובה פרצופים הוא, מעוקל ומסובך, אפילו אתה חותכו לגזרים ממשך כל גזר וגזר את חיו כשקר בפני עצמו. תן לו לשקר שיקום, מיד יתפשט ויוליד אלפי שקרים, וסדר העולם מה יהא עליו? כיצד יוכל אדם למצוא את ידיו ואת רגליו בעולם שכזבים ובני כזבים נפוצים בו?... ספר כי יופיע בשוק, ספר ציורי אם מדעי, וד"ר רפאל מילשטיין מגלה בו משהו פגם כלפי האמת, מיד הוא יוצא במאמר חריף באחד מעתוני הארץ, מוקיע את מומו של החיבור ונוזף בו במתכרו בכל לשון של נזיפה. מאמריו מעוררים סנסאציה תמיד, שמגלים את טלפיהם של סופרים למיניהם, שהצלחתם הספרותית גדולה בעיניהם מהאמת ההיסטורית והמדעית. אם אומר שעבודתו הספרותית כל עיקרה אינה אלא מלחמה לאמת, לא אתא כנגד

האמת... מורה רך הוא ד"ר מילשטיין, אינו זורק מרה בתלמידיו ואינו מדקדק בהם כחוט השערה, אבל אם אירע שאחד מתלמידיו נכשל בדבר שקר שוב אינו נפטר ממנו בלא עונש. כיצד? באותו יום, בעת ההפסקה הגדולה שבבית הספר, מאסף ד"ר מילשטיין את תלמידיו, מעמיד את השקרון לפניהם וקושר עליו קינה מרה כאילו, חס ושלום, אסון גדול אירע לו. נמצא שלא התוטא בלבד נענש אלא כל חבריו נענשים עמו, שמקפחים שעת משחקם בדברי כיבושין; על כן נזהרים הם תלמידיו של ד"ר מילשטיין שלא להתפס בדבר שקר. וכך היה ד"ר רפאל מילשטיין רגיל לומר לתלמידיו: „שבח אני את מי שאינו יודע כלום ממי שיודע דבר שבעצם אינו יודע אותו“.

וזה האיש ד"ר רפאל מילשטיין, איש השלווה והסדר, שבמשך עשרים ושבע שנות שבתו בארץ לא נטה מנתיבתו אף כמלוא הנימה, בא יום אחד לחדר המורים שבבית ספרו והודיע כי נתן את דעתו לצאת לחוץ לארץ בימי החופש הגדול. תוכלו לשער בנפשכם מה רעש עוררה הודעתו זו בין חבריו המורים. כביכול נשתנו סדרי בראשית...

אחר מלחמת העולם השנייה היה הדבר, משנסתיימה המלחמה מיד הרגיש ד"ר מילשטיין שלא יוכל עוד להמשיך בעבודתו בהוראה אלא אם כן יצא לזמן מה לחוץ לארץ, יחדש תורתו וירחיב חוג ידיעותיו. מוסדי עולם נתמוטטו, מושגים מקובלים ניטשטשו, מדינות נפלו, גבולות נתבטלו והיאך יוכל להוסיף וללמד את תלמידיו היסטוריה וגיאוגרפיה בלא שילמד הוא תחילה את התמורות והשינויים שחלו בשני ענפי מדע אלה? הוא, שהיה תמיד קורא תגר על מורים שמקנים ידיעות לתלמידיהם והם עצמם ידיעות שבידם קלושות ועומדות על בלימה, ילמד את תלמידיו היסטוריה שאין לה יסוד, גיאוגרפיה שאינה קיימת? על אחרים התרעם והוא עצמו יעשה כמוהם?

קשה היתה עליו ההחלטה וקשה הימנה הוצאה מן הכוח אל הפועל, אך קנאתו עמדה לו שיתגבר על הקשיים. אמנם מסע לחוץ לארץ כרוך בנטיה מדרך החיים הסלולה, אבל ישיבה במקום פירושה נטיה מדרך האמת. כדאית היא האמת שיקריב למענה לזמן מה את משטר חייו המסודר, ראוייה היא שיקבל עול למענה.

צאו וראו מה נפלאים מערכי לב. בראשונה לא הגיע ד"ר מילשטיין לידי מידת האמת אלא על ידי מידת השלווה והסדר. ועכשיו באה האמת וביקשה להרוס את שלוחתו, לסתור את בנין הסדר שהקים.

להיכן יסע? לפאריס, כמובן. שם בילה את ימי נעוריו היפים ביותר, שם עומדת אלמא מאטאר שלו, שם קנה חכמה, שם הוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה, ושם ערדנו חי פרופיסור ל.. רבו האהוב עליו יותר משאר כל מוריו, שמפיו למד היסטוריה וגיאוגרפיה. ותאמרו מה שתאמרו, פאריס אף בירידתה עודנה מרכז של אירופה, שהייה בכרך גדול זה במשך שני חדשים ובמחיצתו של אותו מלומד, עשויה להרחיב דעתו של אדם, להעשיר את רוחו ולהעמיק את מעייני תורתו.

כמה וכמה שבועות עסק ד"ר מילשטיין בהכנות לנסיעתו. לקח הלוואה בקופת מלוח להוצאות הדרך (ואם תשאלוני, אדם כד"ר מילשטיין לוקח הלוואות? אגיד לכם: מבני העלייה השלישית הוא, ומורים בני התקופה ההיא רגילים בקבלת הלוואות מקופת מלוח יותר משהם רגילים בקבלת משכורתם), הזמין מקום באניה (במחלקה השנייה הזמין כי שמע אומרים שמחלקה שלישית אינה ראוייה עוד למסע בני אדם), עשה לו מלבוש חדש, קנה צרכי מאכל שאינם עשויים להתקלקל, כי שמע על הרעב השורר בצרפת, ולבסוף ישב וכתב מכתבים לחברים וידידים מאז להודיע להם על בואו. אף על פי שלא ידע אם אנשים אלה עודם בפאריס, אם

עודם בחיים. מאחר שלא שמע מהם דבר זה כמה וכמה שנים, אמר בלבו: אכתוב לכולם אולי אחד מהם יגיעו מכתבי ויבוא לקבל פני בבואי. ומובן ממילא שגם לאותו פרופיסור כתב מכתב. הלה ודאי שריו בפאריס, שהרי זה לא כבר קיבל מכתב גדול ממנו, מכתב ראשון אחר המלחמה, בו הודיע לו האיש שהוא חי וקיים ולא זו בלבד אלא שבשנות המלחמה חיבר ספר חדש שיאיר עיניהם של חכמי ההיסטוריה.

שעה ארוכה ישב ד"ר מילשטיין בין שתי מזודותיו הארוכות, ההריו פסוק לפסוק ותיבה לתיבה וסיפר לו למורו במחרוזת של צרפתית מלוטשת על אורח חייו ועבודתו, על דעותיו והגיגותיו, על מה ולמה נמנע מנסיעות למרחקים עד היום הזה, ומה טעם נתן דעתו עכשיו לעקור את עצמו מסביבתו ולצאת לחוץ לארץ לזמן מה. באריכות כתב ובחוס לבב, כאדם המסית את לבו לפני אחיו הגדול ממנו, ודמות רבו לא משה מנגד עיניו כל אותה שעה, לא הספיק לסיים את אגרתו עד שעלה רעיון על לבו, רעיון טבעי ופשוט לגבי כל איש ומורז מאד לגבי אדם כד"ר מילשטיין: ראוי הוא אותו פרופיסור שתלמידו, שקיבל תורה ממנו, יביא לו מתנה מארץ ישראל. אותו איש זקן הוא ושבע ימים ואם יבוא לעשות חשבונו עם העולם ימצא שזכויותיו עולות הרבה על חובותיו. מתנה שיקבל מתלמידו לא זו בלבד שלא תטיל עליו עול אלא תעודד את רוחו ותשמח את לבו לעת זקנתו, ומה לא יעשה ד"ר מילשטיין כדי לעודד את רוחו ולשמח את לבו של רבו זה?...

איזו מתנה? כלום אפשר שתהיינה שתי דעות על כך? כדי חרס מתקופת החתים — זוהי המתנה. עדיין זכור הוא החוג לחקר תרבות הכנענים והחתים, שיסד אותו פרופיסור בין הלמידי האוניברסיטה, ומה גדולה היתה אהבתו לכל חתיכת חפץ ושבר כלי מאותה תקופה שהגיעו לידו. כן, שני כדי חרס מתקופת החתים, שנמצאים בביתו, אותם יביא לו לפרופיסור ל. במתנה. אפילו טרחה הקניה לא יתא עליו, שהרי בביתו הם עומדים על הארון הסמוך לשולחנו — פשוט ידך וקהם. אמנם, קשה תהא עליו פרידתם. זה כמה וכמה שנים שהם עומדים שם כמין ספר פתוח ומספרים לו יום על יום על תרבויות שנגוזו, על עמים שנחרבו ועל רוח אנוש שנשמרת במשך אלפי שנים תחת עיי החורבות. ומאחר שאין איש עמו כאן מותר לו לגלות: אותם שני הכדים מעלים על זכרונו גם חלום שחלם בנעוריו, ארכיאולוג יהיה, כך חלם בימים ההם בהיותו סטודנט צעיר, חוקר עתיקות. יגלה צפונותיהם של הדורות שחלפו, יחשוף שרשיו של אילן החיים. אילולא חלום נעורים זה, מי יודע אם היה יושב כיום הזה בירושלים הבהירה וכותב מכתבים לחברים רחוקים שכבר נתערפל זכרם בלב, קרוב יותר שהיה הוא עצמו שכוח זה כבר באחד משוקי המדע שבעולם, ואולי אף לא זה אלא מלוא החופן עפר צבור על גבי המזבח של אחיו באירופה. שהרי בינו לבין עצמו הוא יודע, שרק השאיפה לארכיאולוגיה היא שהביאתו לארץ ישראל, חבריו טועים בו, סבורים הם שלארץ ישראל החדשה עלה, ללחום מלחמתה ולשתף עצמו בבנינה, והוא לא עלה אלא כדי לחקור את עתיקותיה ולחשוף את גנוי הנסתרות שבעפרה. מעולם לא דיבר עמם על כך ולא העמידם על טעותם. חס ושלום שנתכוון להעלים מהם את האמת, אלא שאין זו דרכו לפשפש בפרהסיה בהליכות חייו וידיים והשתפכויות הנפש אינם לסי רוחו. בבואו לארץ היה מתהלך כמה וכמה שבועות לארכה ולרחבה וביקש שדה לפעולתו הארכיאולוגית. עלה לחברון וירד ליריחו, טיפס על מרומי הרי יהודה ושוטט בערבת הירדן, אלא שעד מהרה נוכח לדעת שאין חיי שלוה וסדר הולכים בד בבד עם ארכיאולוגיה ונעשה מורה להיסטוריה וגיאוגרפיה בנימנסיה אשר בירושלים. וזה כל מה שנשתייר בידו מחלום נעוריו: שני כדי חרס בני שלושת אלפים וחמש מאות שנה, שקנה אותם מאת ערבי אחד בחברון. ואין זה מעט, מחלומות אחרים שחלם בנעוריו אפילו כהרי זה לא

נשתייר בידו. כן, קשה תהא עליו פרידתם, אך כיון שכבר עלה בדעתו לתתם במתנה לרבו הזקן, נדמה לו שלא קנה אותם לכתחילה אלא לשם כך. שהרי מי לימד אותו להוקיר חפצים כגון אלה, מי נטע אהבתם בלבו, מי לימד אותו להתפעל מקלסתר צורתם ולשמוע שפתם האילמת, לא אותו פרופיסור?

משחתם ד"ר מילשטיין את אגרתו מיד עמד ועטף את שני הכדים בצמר גפן, שלא יישברו, שם אותם בקופסה של פח וקשר עליהם חבל דק ולמחרת היום יצא לדרך בלב שמת.

ב.

מסעות למרחקים בעולם פצוע פצועי מלחמה אין בהם לא תענוג ולא מנוחה ואף מסעו של ד"ר מילשטיין לא היה בו משום תענוג. האניה היתה מלאה מפה אל פה, אנשים ועכברים. התא שבמחלקה השניה גרוע היה מתא שבמחלקה השלישית בימים שלפני המלחמה. המזון ניתן בצמצום וטעמו פגום, ונוסף על כל אלה היה היום זועף והאניה היתה מיטלטלת טלטלה רבה. אף על פי כן מצא לו ד"ר מילשטיין פינה שקטה בירכתי הסיפון, שם ישב על כסא מדולדל, הקופסה עם הכדים מונחת לו על ברכיו (גזירה שמא משהו מחבריו בתא ישלח ידו בה) ועליה ספר לעיין בו. כך דרכם של אנשים החרדים על שלוותם: אפילו אתה משליכם לתוך ים סוער נוטלים הם שלוותם עמם.

משהגיע לפאריס ומצא לו מעון לשבתו בו, מיד נטל את הקופסה תחת בית שהיו והלך אל הפרופיסור לביתו. ברגל הלך, אף על פי שהיתה הדרך רחוקה, ולא מחמת קשיים שבתבורה, אלא שכך עלה במחשבתו לכתחילה: לעבור את העיר ברגל קודם שיראה את פני רבו, כדי שלא יבוא לפניו כמי שבא מעולם אחר.

הזקן קיבל פניו בשמחה, חיבקו ונישקו באהבה, כאב המחבק את בנו שחזר אליו אחר נסיעה ארוכה.

„האתה זה, בחורי החביב?“ אמר בקול מרתת, „מה טוב לי שזכיתי לראותך לעת זקנה. האמן לי, בחורי, שלא כתלמיד היית לי אלא כבן הייתי לי. לא פעם אחת הייתי הוגה בך במשך כל אותן השנים. הוי, לא כזמנים הם הזמנים האלה. בימים ההם היו תלמידים באים לאוניברסיטה לקנות חכמה ועתה באים לקנות תעודות. חבל על העתים שחלפו ולא ישובו עוד... אך למה אתה אתה עומד שם ומחריש? בוא, בני, שב על ידי וספר לי על מעשיך ושלומך. ולמען השם אמור לי שעדיין לא זקנתי כל כך ועוד אזכה לראות ימים טובים מאלה.“

ביקש ד"ר מילשטיין לעשות רצון רבו ולומר לו שעדיין אין סימני זיקנה ניכרים בפניו, אך כיון שלא יכול להוציא מפיו דבר שאינו אמת פתח מיד בענין המתנה: „הרשני נא, אדוני הפרופיסור, להגיש לך מנחה קטנה שהבאתי עמי מארץ הכנעני והחתני.“ אמר ופתח את הקופסה והעמיד את שני הכדים על השולחן לפני מורהו.

„תודה לך, בני, נפלא!“ קרא הזקן ופניו גתלהבו כפני בחור מתפעל. אבל התלהבותו לא ארכה הרבה. פתאום נתקדרו פניו כמי שזכר עגום עלה בלבו. „כן, הוסיף בשפלת הקול, „כלים נאים... מתקופת החתנים... אלף וחמש מאות שנה לפני הספירה.“

ובאמרו כך נטל את הכדים מעל השולחן והעמידם מן הצד, כאילו הוא מבקש להסיע דעתו מהם.

לא הספיק להתישב עד שהחזיל מפליג לענינים אחרים. סיפר על כל התלאות שעברו עליו בימי המלחמה, על הגרמנים ואכזריותם, על אשתו שמתה מות צער ויסורים, על בניו שהלכו שבי לפני צר, ומששאלו תלמידו על ספרו החדש, שחיבר בשנות המלחמה, הפטירו

בתנועת יד: הספר הוא ספר, אך את אור העולם לא יראה עוד. אין העולם זקוק עוד לתורתו. אפילו מן האוניברסיטה כבר פיטרוהו. וכן הוא. אומרים הם, ולא יצלה עוד לתוראה. על הקתדרה הושיבו אחד מתלמידיו. אילו הושיבו למצער את המובהר שבהם, כי עתה החריש. אבל הם בחרו להם דוקא את הפחות שבכולם, את פאול ג... אלוהים אדירים! פאול ג. פרופיסור מן המניין באוניברסיטה!... אל נא יעלה ד"ר מילשטיין על דעתו שיש בלבו כלום על פאול ג. אדרבה. הוא עצמו השיא שיקבל את הקתדרה, שהרי מתלמידיו המובהרים לא נשאר אף אחד בצרפת. מהם ניספו במלחמה ומהם נדרו לבקש חיים בארצות שמעבר ליס. כן, פאול ג. בחר טוב הוא. אלא שראוי הוא לשבת על קתדרה באוניברסיטה כשם שהוא ראוי להיות נשיא הריפובליקה.

אותה שעה זכר ד"ר מילשטיין בקורת רוח שדוקא שמו של פאול זה נשכת ממנו בעת שישב וערך מכתבים לחבריו ידידיו משכבר. נדמה לו ששיכחה זו יש בה משום אות נאמנות לרבו הותיק. היתה זו שעה יחידה של קורת רוח שקיבל מביקורו אצל הפרופיסור.

ג.

אותו ערב הושבתה שלוותו של ד"ר מילשטיין והופר סדר חייו. שעות על שעות היה מתהלך בחוצות פאריס העמומים. עבר זמן אכילה. עבר זמן שינה, והוא לא יכול למצוא מנוחה לגפשו. אפילו באניה סוערת בלב ים הצליח לשמור על משטר זמני. סעד במועדו ועלה על מסתו במועדו, וכאן, בפאריס השקטה כביכול, נשברה בבת אחת מערכת סדריו. היה מתהלך כך שעות על שעות, תוהה ומתמה על עיר זו שפנה זיוה, פנה הודה, על העולם שנתערער יסודותיו, על פרופיסור ל. שניצוץ חייו הולך ודועך. עיקר בואו לפאריס לא היה אלא בשל אותו מלומד זקן והנה מצא אותו עומד כמעט בשתי רגליו מעבר מזה, מדבר על עצמו כאדם שמספר על מי שהיה ואיננו עוד... אפילו על מתנתו לא שמח כראוי. "כלים גאים... מתקופת החתים..." לא כמי שמקבל מתנה נהג אלא כמומחה זקן ורגיל שמביאים לפניו דבר שיחוהו דעתו עליו. כלום לחוות דעתו הוא זקוק? לעודד את רוחו רצה, לשמח את לבו... ומה יעשה עתה? הילך לקנות תורה מפיו של חברו? הן אותו פאול באמת לא היה אלא הפחות שבתלמידים. לא מתוך קנאה אמר הזקן מה שאמר. את האמת אמר. זוכר הוא לא פעם אחת שהיה אותו פאול בא אליו, ומבקש ממנו שיעזור לו בלימודיו. ולא הוא בלבד אלא גם אחרים היו בעזרתו. אילולא חבריו שעמדו לו בשעה קשה מי יודע אם היה מצליח לסיים את חוק לימודיו ולקבל את התואר במועדו. ועכשיו ילך הוא, ד"ר רפאל מילשטיין, וישמע תורה מפיו? אמנם אפשר שגדל בהמשך העתים, ונפתחו לו שערי המדע. אפשר שמפיו יוכל ללמוד יותר מאשר מפיו של פרופיסור ל. אבל היאך יוכל לשבת לפניו כתלמיד בפני רבו? כלום לא יהא בכך משום מעשה בגידה כלפי רבו הותיק? כלום לא יהיה בכך מעשה שקר כלפי עצמו? הן אפילו מכתב לא כתב לו.

היה הולך והוגה בו באותו חבר שעה ארוכה ומתוך שהגה בו נתעוררה בקרבו תשוקה עזה להפגש עמו פנים אל פנים. פגישה בעלמא אין בה כדי להניק, מידידיו הקרובים אמנם לא היה מעולם, אך הרי גם שונאו איננו. למה לא יפגש עמו? אולי יתמכהו בעצה טובה. מכל מקום עשוי הוא להפיג את בדידותו מעט. הן מלבדו לא נשאר לו עוד לא מודע ולא מכר בפאריס. לא הספיק לשבור את תשוקתו זו בטענות שכנגד עד שמצא עצמו בתא של טליפון ציבורי. בלא יודעים נטל את השפופרת וטובב את המחוג לפי מספר הטליפון של אותו איש. האלו, פאול ז' (בשמו הראשון קרא לו, שאילו קרא לו בחניכתו היה צריך להוסיף את

תוארו „פרופיסור“ והוא לא מצא כוח בלשונו לקרוא לו כך). „כאן רפאל מילשטיין... מירושלים... כן, כן... טוב, אשמח מאד...“ זיעה ביסתה את גופו כאילו ניתק כבלי ברזל בידיו. הלה זכר את שמו ושמה לשמוע את קולו. אילולא הכיר את מילשטיין, שרגיל לעלות על משכבו בהקדם, היה בא לראותו מיד, כך אמר; כיון שאין הוא רוצה לבטלו ממנהגו יבוא לבקר במעונו מחר בשעה כך וכך לפני הצהריים.

למחרת הבוקר השכים ד"ר מילשטיין לקום, פתח את החלון שבחדרו להכניס אויר צח, סידר את מטחו, סעד על שני צנימים ופירות יבשים שהביא עמו מן הארץ, ישב לפני החלון הפתוח והמתין לו לחברו בקוצר רוח.

חברו הופיע לפני השעה המיועדת. ומשנכנס מיד נפל על צוארו של ד"ר מילשטיין בהתלהבות יתירה ובתוך כך נפלה חבילה של גייר מידי ונשמע הקול כקול שברים. גרתע ד"ר מילשטיין לאחוריו בבהלה וחברו גחן לארץ, הרים את החבילה והוציא מתוכה שברי חרס קטנים.

„חבל“, אמר בקול שבור. „בלכתי אליך עברתי לפני בית ממכר עתיקות וראיתי בחלון הראווה שני כדים תיים, כדים נחמדים, אני אומר לך, דוגמאות נפלאות כאלה של עתיקות לא נראו בפאריס זה שנים הרבה. קניתיים, כמובן, אבל כיון שאותה שעה עשיתי דרכי אליך היתה לי הרגשה כאילו על ירך באו לי. חבל מאד, כדים נחמדים...“

ד"ר מילשטיין פניו הלבינו מאד, החריש כדי רגע ואחר אמר: „כן, חבל מאד, חבל שמורנו לשעבר, פרופיסור ל., לא זכה לראותם. זוכר אתה את התוג לחקר תרבות הכנענים והחתים שיסד? הוא היה שמח מאד אילו זכה לראותם.“

הדברים יצאו חלקים מלשונו, בלא כל לבטים, כיון שנשברה שלוותו נשבר כוח עמידתו בפני דבר שקר.

„פרופיסור ל., אתה אומר?“ תמה חברו ושיחק בשעת מעשה בשברי הכדים. „הלה היה שמח יותר אילו הראית לו חלת לחם נקיה.“

„מה אתה סתו?“

„מה שאזניך שומעות, חביבי, חוששני שלולא אני, הדואג לו ומביא לו מזמן לזמן משהו להחיות את נפשו, היה גווע ברעב זה מכבר. כלום אתה סבור שהפנסיה הזעומה שהוא מקבל מן האוניברסיטה יש בה כדי לספק לו מזונות כיום הזה? את כל העתיקות שבביתו כבר הוציא למכירה כדי לקנות לו מזון כמה סעודות, כן, חביבי, ימים כאלה הגיעו.“

„כן, ימים כאלה הגיעו“, חזר ד"ר מילשטיין על דבריו וקולו רועד כקולו של ישיש. „הכל נשבר, הכלים נשברים, האנשים נשברים, ההוריה נשברת והולכת... איני יודע מדוע, אבל עכשיו כשדיברת על גורלו של אותו פרופיסור נזכרתי פתאום באבי. זה שנים הרבה שלא העליתיו על זכרוני, איבה נפלה ביני וכינו בהיותי נער, וכשעזבתי את ביתי ללכת למרחקים לא נודעים לא נתן לי אפילו את ברכתו... אני איש פרינציפים אני וגם אבי בעל אופי חזק, כפי הנראה, במשך כל אותן השנים לא כתב אלי ואני לא כתבתי אליו, עד שמחיתיו מלבי... עכשיו נזכרתי בו, מה היה עליו? מה עלתה לו בסוף ימיו?...“

היתה זו הפעם הראשונה שד"ר רפאל מילשטיין שפך לבו לפני אדם. היתה זו הפעם הראשונה שדיבר על אביו בפני איש אחר. דמעות נשרו מעיניו, דמעות גדולות וקשות שהיו כבושות בלבו למימי נערותו. חברו שראה בכך, עמד לו מן הצד כמהומם, הסתיר פניו בידיו ולא אמר דבר, משחזר וגילה את פניו אחר שעה קלה ראה את ד"ר מילשטיין כשהוא מתעסק שם במזודתיו.

„מה אתה עושה?“ קרא בחרדה. „כבר אתה אורז חפצייך? כלום יש בדעתך לעזובני עוד קודם שהספקת לראותני כראוי?“
 „לא, ידידי“, השיב ד״ר מילשטיין. „לא את חפצי אני אורז ועוד נספיק להתראות זה לזה כמה וכמה פעמים. אלא צרכי מוזן אחדים הבאתי עמי מארצי הברוכה ואני מבקש להביאם לו לפרופיסור ל. במתנה“. והוא חייך חיוך מרגיע.

ד.

אותו יום שוב ישב ד״ר מילשטיין בביתו של רבו הזקן. לפני שולחן ערוך ישבו שניהם, המורה ותלמידו, וסעדו סעודה של צהרים ממאכלי המעדנים שהביא עמו התלמיד. מכל טוב הביא עמו: בשר ודגים, ירקות ופירות, יין ושכר. שאותו יום השליך ד״ר מילשטיין מנגד את עקרונותיו ומעצוריו, הלך למקומות שהשוק השחור פורח בהם וקנה מכל אשר השיגה ידו. הסעודה עברה מתוך דומיה גמורה. המורה אכל הרבה והתלמיד נסתכל בו בהנאה, ואכל אך מעט. עם כלות הסעודה כשנתישבו שניהם לפני החלון, הפתוח כלפי אילן פורח, פתח הזקן ואמר:

„בני, מודה אני לך על כל הטוב שעשית עמדי, אך לא אוכל לשלח אותך מעל פני בלא וידי קטן. ראה, בני, כל ימי הייתי שואף להגיע לידי מידת הענווה, שהיא אם כל המידות הטובות. מיסטיקאים שבכם קוראים לה למידה זו „ביטול היש“ ושם זה נאה לה... סבור הייתי שכבר הגעתי לידי מידה זו שכבר אני עומד מעבר ל„יש“ שלי. והנה אתמול באת אתה. שמחתי עמך מאד אף על פי שלא הראיתי לך שמחתי. אוירה של ימים עברו הבאת עמך. וגם שגי כדים הבאת לי. כדים נחמדים, שתועלת ישותית אין בהם. אך הנשמה נהנית מהם. והנה לא יכולתי לכבוש את יצרי. מכרתי אותם, את שני הכדים היפים, בשכר סעודה אחת. כלום לא מכרתי יחד אתם גם את מעט הענווה שהיתה בידי?“

אמר ובשעת מעשה הסיר את משקפיו ומחה את עיניו המטושטשות באצבעות ידיו. „לא, אדוני הפרופיסור“, השיב ד״ר מילשטיין בגמגום. „זוהי הענווה האמיתית... כן, אדוני הפרופיסור, הרשני נא לומר כך. רק מי שהגיע לידי מדרגה של „ביטול היש“ עשוי לעשות כך: למכור חפץ שהנשמה נהנית ממנו במחיר סעודה אחת. כך אני סבור, אדוני...“
 כשיצא ד״ר מילשטיין מלפני רבו הרגיש מין קלות בכל יצורי גוו, כאדם שנתלבש בנפש חדשה. ברי היה לו שלא ישאר עוד בפאריס ללמוד תורה. דיו במה שכבר למד. מה למד? למד שדרך ישרה בעיני אדם לא תמיד ישרה היא. שהשקר פעמים משמש לבוש לאמת והאמת לבוש לשקר; למד שאי-סדר יש והוא טומן בחובו סדר גדול, ואף בשברון אתה עשוי למצוא שלימות. דברי שקר שהשמיע באזני חברו היום אמת גדולה היתה חבויה בהם. לאותו מעשה בלתי מסודר של פרופיסור ל. סדר גדול היה בו ואותם הכדים השבורים כמה שלימות היתה בהם...

וכשחזר לארץ ישראל כעבור זמן מה נשתנו הליכותיו ובטלו מנהגיו. שלו ומסודר היה כמקודם אלא ששלוותו היתה חיה ומפרפרת וסדרו חוסס וגועש כסדרה של ההווה. ומכאן ואילך כשהוזמן לסעודה של שמחה או לסעודה של מצוה לא בא בלא מתנה.